



## Bugungi adabiy jarayonda nasr va Erkin A'zam hikoyalarida inson ruhiyati talqini

**Quvvatova Orasta Maribboy qizi**

O'zbekiston Milliy Pedagogika Universiteti

Filologiya fakulteti O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 4-bosqich talabasi

[orastaquvvatova@gmail.com](mailto:orastaquvvatova@gmail.com)

**Annotatsiya.** Mazkur maqolada bugungi adabiy jarayonda nasrning o'ziga xos xususiyatlari, ayniqsa, inson ruhiyatini tasvirlashdagi badiiy tamoyillar tahlil qilinadi. Zamonaviy o'zbek nasrida hayot haqiqati, ichki kechinmalar va jamiyatdagi ma'naviy o'zgarishlarni badiiy ifodalash masalalari yoritiladi. Shuningdek, Erkin A'zamning "Ta'ziya" hikoyasi misolida yozuvchining psixologik tasvir mahorati, kinoya, xotira va ichki konfliktlarni ochib berish usuli tahlil etiladi.

**Kalit so'zlar:** adabiy jarayon, nasr, psixologizm, badiiy tafakkur, ichki monolog, xotira, kinoya, obraz, ruhiy tahlil, zamonaviy hikoya.

**Abstract.** This article analyzes the specific features of prose in today's literary process, especially the artistic principles of depicting the human psyche. The issues of artistic expression of the reality of life, internal experiences and spiritual changes in society in modern Uzbek prose are highlighted. Also, on the example of Erkin A'zam's story "Ta'ziya", the writer's skill in psychological depiction, irony, memory and the method of revealing internal conflicts are analyzed.

**Keywords:** literary process, prose, psychologism, artistic thought, interior monologue, memory, irony, image, spiritual analysis, modern story.

Bugungi o'zbek adabiy jarayonida nasr yetakchi yo'nalishlardan biri sifatida rivojlanmoqda. Zamonaviy nasrda inson ruhiyati, jamiyatdagi ma'naviy o'zgarishlar, tarixiy xotira va shaxsning ichki olami asosiy badiiy obyektga aylangan. Ilgari adabiyotda voqea va tashqi harakat ustun bo'lgan bo'lsa, hozirgi nasrda qahramonning ichki kechinmalari, ruhiy iztiroblari va hayot haqidagi mushohadalari markaziy o'ringa chiqmoqda. Bu holat o'zbek nasrining shaklan ham, mazmunan ham yangilanayotganidan dalolat beradi.

Bugungi nasrning muhim xususiyatlaridan biri — hayotiylik va tabiiylikdir. Zamonaviy yozuvchi voqelikni sun'iy pafos yoki balandparvoz jumlar orqali emas, oddiy hayotiy detallar vositasida ochishga intiladi. Shu sababli hozirgi hikoyalarda kundalik turmush voqealari ortida katta ma'naviy va falsafiy ma'no yashiringan bo'ladi. Endilikda yozuvchi tayyor xulosa bermaydi, aksincha, kitobxonni fikrlashga undaydi.

Hozirgi o'zbek nasrida inson va davr munosabati ham alohida o'rin tutmoqda. Sho'ro davri, mafkuraviy bosim, milliy qadriyatlarning yemirilishi, e'tiqod va ijtimoiy muhit o'rtasidagi ziddiyatlar ko'plab asarlarda badiiy talqin qilinmoqda. Ayniqsa, insonning ichki parchalanishi, tashqi hayot bilan ruhiy olam o'rtasidagi qarama-qarshilik zamonaviy nasrning asosiy mavzularidan biriga aylandi.

Bugungi hikoyachilikda psixologizm kuchaydi. Yozuvchilar qahramon ruhiyatini ochishda ichki monolog, xotira, ramziy detal va kinoya kabi vositalardan keng foydalanmoqda. Endi hikoyada voqeaning o'zi emas, uning inson qalbida qoldirgan izi muhimroq hisoblanadi. Shu jihatdan Erkin A'zam ijodi bugungi o'zbek nasrida alohida o'rin tutadi.

Erkin A'zam hikoyalarda oddiy inson taqdiri orqali katta ijtimoiy va ma'naviy masalalar yoritiladi. Yozuvchi qahramon ruhiyatini tabiiy detallar orqali ochishga, davrning ichki fojeasini oddiy voqealar zahiriga singdirishga erishadi. Uning "Ta'ziya" hikoyasi ham zamonaviy o'zbek nasrining psixologik va falsafiy jihatdan chuqur asarlaridan biridir.

### **"Ta'ziya" hikoyasida davr va inson ruhiyati talqini**

Ta'ziya hikoyasi tashqi tomondan oddiy ta'ziyaga borish voqeasi asosida qurilgandek ko'rinsa-da, asar mohiyatida butun bir davrning ma'naviy fojeasi mujassam. Hikoya davomida yozuvchi bir inson taqdiri orqali sho'ro mafkurasining odam ruhiyatiga ta'sirini ochib beradi.

Asar boshidagi do'ppi bilan bog'liq suhbat oddiy maishiy detal emas. Do'ppi bu yerda milliylik, e'tiqod va qadriyat ramzi sifatida namoyon bo'ladi. Enaning "do'ppining ham pisandi qolmadi" degan gapi orqali yozuvchi milliy qadriyatlarning asta-sekin qadrsizlanib borayotganini anglatadi. Otaning "bir vaqtlar shuni kiyish ham jasorat edi" degan jumlasida esa sho'ro davridagi mafkuraviy bosimni eslatadi.

Hikoyadagi Salim Qaror obrazi juda murakkab va ko'p qatlamli yaratilgan. U sho'ro mafkurasiga mutlaq ishongan inson. "Bosma harfga chippa-chin ishonardi" degan jumla qahramon xarakterining asosiy mohiyatini ochadi. U gazeta va partiya qarorlarini haqiqatning yagona mezonini deb biladi. Shu sababli butun umrini kommunistik mafkuraga xizmat qilishga bag'ishlaydi.

Yozuvchi qahramonni faqat salbiy yoki faqat ijobiy ko'rsatmaydi. Salim Qaror halol, vijdonli, poraxo'rlikdan yiroq odam sifatida tasvirlanadi. Ammo uning fojeasi shundaki, u insoniy haqiqatdan ko'ra mafkuraviy haqiqatga ko'proq ishonadi. Hatto och qolgan qarindoshiga davlat bug'doyidan bermagani haqidagi epizod ham shu e'tiqodning naqadar keskin ekanini ko'rsatadi.

Hikoyada eng kuchli psixologik nuqtalardan biri — Salim Qarorning yashirincha namoz o'qishi bilan bog'liq sahna hisoblanadi. Bu detal qahramonning ichki parchalanishini ochib beradi. Bir umr diniy qadriyatlarga qarshi yashagan inson umrining oxirida yana e'tiqod tomon qayta boshlaydi. Biroq u namozni ham yashirin o'qiydi. Chunki butun umri davomida shakllangan mafkuraviy qo'rquv uni tark etmagan.

Asardagi joynamoz detali juda muhim ramziy ma'noga ega. Muallif joynamozni ochiq tasvirlamaydi, uni "yerdan nimanidir yig'ishtirib oldi" tarzida beradi. Shu noaniqlikning o'zi qahramonning ruhiy holatini yanada chuqurroq his qildiradi. U o'z e'tiqodini ham yashirishga majbur odam sifatida namoyon bo'ladi.

Hikoyadagi kinoya ham juda kuchli. Masalan, Salim Qarorning har bir jumlada "jonajon Kommunistik partiyamiz" iborasini ishlatishi tashqi tomondan oddiy ko'rinsa-da, ichki ma'noda mafkuraviy qullikni anglatadi. Ayniqsa, "partiya qarorlari" o'rniga "jonajon Kommunistik partiyamizning tarixiy qarorlari" deb yozish kerakligi haqidagi epizod sho'ro davridagi fikriy qolipbozlikni ochib beradi.

Nazir aka obrazi hikoyadagi erkin fikr ramzi sifatida ko‘rinadi. U Salim Qarordan farqli ravishda tizimga ichki istehzo bilan qaraydi. Uning hazilomuz gaplari ortida davrga nisbatan norozilik yashiringan. Shu sababli hikoyadagi Salim Qaror va Nazir aka qarama-qarshi dunyoqarash egalari sifatida gavdalanadi.

Hikoyada xotira usuli ham muhim ahamiyat kasb etadi. Asar voqealari hozirgi zamonda ketayotgan bo‘lsa-da, asosiy mazmun qahramonning xotiralari orqali ochiladi. Shu yo‘l bilan yozuvchi o‘tmish va bugunni bog‘laydi. Ta’ziyaga ketayotgan qahramon yo‘l davomida ustozini eslaydi va shu xotiralar orqali davrning haqiqiy manzarasi tiklanadi.

Asarning yakuniy qismi ham chuqur ramziy ma’noga ega. Xarob hovli, qurt bosgan olmalar, nuragan devorlar — bularning barchasi Salim Qaror yashagan mafkuraning yemirilgan ramzi sifatida namoyon bo‘ladi. Bir vaqtlar kuchli e’tiqod bilan yashagan inson oxir-oqibat unutilgan, xarob hovliga aylangan hayot qarshisida qoladi.

### **Hikoyaning badiiy xususiyatlari**

Hikoyaning tili sodda va tabiiy. Muallif ortiqcha badiiy bezaklardan foydalanmaydi. Dialoglar jonli va hayotiy chiqqan. Ayniqsa, otaning gaplari orqali sho‘ro davri ruhiyati juda tabiiy ifodalangan.

Erkin A’zam hikoyada psixologik tahlilni bevosita izohlash orqali emas, detallar vositasida amalga oshiradi. Shu sababli asar o‘quvchini tayyor xulosaga emas, mustaqil mushohadaga olib keladi.

Yozuvchi hikoyada tashqi drammatizm yaratmaydi. Asarning kuchi ichki drammatizm — insonning o‘z e’tiqodi bilan o‘zi o‘rtasidagi ziddiyatda namoyon bo‘ladi.

### **Xulosa**

Bugungi o‘zbek adabiy jarayonida nasr inson ruhiyati va davr muammolarini chuqur badiiy tahlil qilishga intilishi bilan xarakterlanadi. Zamonaviy hikoyachilikda psixologizm, ramziy detal va ichki monolog muhim badiiy vositaga aylangan.

Erkin A’zamning “Ta’ziya” hikoyasi ana shu jihatlarni o‘zida mujassam etgan asarlardan biridir. Hikoyada sho‘ro davrining mafkuraviy bosimi, insonning ichki parchalanishi va e’tiqod fojeasi chuqur psixologik mahorat bilan tasvirlangan. Salim Qaror obrazi orqali yozuvchi bir inson emas, butun bir davrning murakkab ruhiy manzarasini yaratishga erishgan.

### **Adabiyotlar:**

1. Erkin A’zam. Ta’ziya. – Toshkent: O‘zbekiston, turli nashrlar.
2. Ibrohim G‘afurov. Badiiy tafakkur va zamon. – Toshkent: Fan.
3. Umarali Normatov. Nasr va uslub muammolari. – Toshkent: Fan.
4. Dilmurod Quronov. Adabiyotshunoslikka kirish. – Toshkent: Akademiya.